

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ФУНКЦІЙ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРАВА*О Чернобай О., 2014*

Розкривається феноменологічний зміст функцій фольклорного права. Фольклорно-правові норми відображають ту частину регулятивних функцій фольклорного права, що репрезентують не лише силові важелі регулювання життя суспільства, а й чинники, які мають загальнолюдські вартості й закорінені у морально-правовий ареал фольклору і звичаїв нації. Щоб пізнати специфіку правової поведінки населення конкретної територіальної одиниці або етнічної групи багатонаціонального регіону, чи навіть якогось невеликого етносу, необхідно досліджувати поряд з іншими джерелами місцевий фольклор.

Ключові слова: феноменологічний зміст, фольклорно-правові норми, функція, фольклорне право, природне право, позитивне право.

O. Chornobay

PHENOMENOLOGICAL CONTENT FEATURES FOLK LAW

The article covers phenomenological content of folk law's functions. Folk-legal norms represent that part of folk law's regulating functions, that represent not only power lever of regulation of society's life, but also factors that have universal values and based on morally-legal area of folklore and nation's customs. In order to recognize legal behaviour of population of particular territorial unit or ethnic group of multinational region or even some small nation, it is necessary to investigate another sources of local folklore.

Key words: phenomenological content, folk-legal norms, function, folk law, natural law, positive law.

E. Chornobay

**ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКИЙ СМЫСЛ
ФУНКЦИЙ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРАВА**

Раскрывается феноменологическое содержание функций фольклорного права. Фольклорно-правовые нормы отображают ту часть регулятивных функций фольклорного права, которое представляют не только силовые рычаги регулирования жизни общества, но и факторы, которые имеют общечеловеческий характер и укоренены в морально-правовой ареал фольклора и обычаев нации. Чтобы познать специфику правового поведения населения конкретной территориальной единицы или этнической группы многонационального региона, или даже какого-то небольшого этноса, необходимо исследовать рядом с другими источниками местный фольклор.

Ключевые слова: феноменологическое содержание, фольклорно-правовые нормы, функция, фольклорное право, естественное право, позитивное право.

Постановка проблеми. Позитивне право має соціальне призначення, здійснює правовий вплив і виконує чітко визначені регулятивні функції. Це означає, що право динамічне та призначене виконувати соціальні запити членів суспільства. Однак усі запити позитивне право задовольнити не може. Залишається деяка їх частина, на яку правовий вплив позитивного права не поширюється. Зважаючи на це, можемо стверджувати, що існують окремі соціальні запити, які повноцінно й об'єктивно не врегульовані позитивним правом. За певних обставин нерідко до таких регулятивних

спроб не треба вдаватися. Тут, так би мовити, “невідкладна допомога” приходить від філософії права, що зі своїх позицій трактує філософське розуміння функцій фольклорного права.

Мета роботи – дослідити та проаналізувати феноменологічний зміст функцій фольклорного права. Оскільки людина живе за багатьма законами, кожному з яких відведено у світобудові певне функціональне призначення, то субстанційний сенс її життєдіяльності зумовлений потребою синтезування й осмислення природних і соціальних явищ, компонування внутрішньої єдності світобудови у межах її сил і можливостей, творення об’єктивної реальності свого існування, самоорганізації тощо.

Стан дослідження. Науково-теоретичним підґрунтям для здійснення дослідження слугували наукові праці фахівців у галузі філософії, загальної теорії держави і права, філософії права, зокрема: С. Алексеева, В. Бабкіна, В. Бачиніна, Д. Керімова, А. Козловського, М. Козюбри, М. Костицького, А. Крижанівського, С. Кримського, С. Максимова, В. Мовчан, В. Нерсесянца, Н. Оніщенко, М. Поповича, П. Рабіновича, В. Селіванова, О. Скакун, С. Сливки та ін. Різні аспекти відношення людини, права і цінностей, серед яких важливе місце посідає фольклор як соціально-культурний феномен, певною мірою розглядалися цими вченими, а також у працях В. Бігуна, Д. Гудими, Т. Дудаш, Ю. Лободи, Г. Лупарева, Ю. Оборотова, С. Рабіновича, В. Тертишника, І. Усенка, А. Ціхоцького та ін.

Виклад основних положень. Вже у самій семантиці терміна “функція” (від лат. *functio* – виконання, звершення) закодована багатоваріантність значень, наприклад, тлумачний словник з поміткою книжне (тобто науковознавче, очевидно більш застосовне у науковій сфері, зокрема в юриспруденції) його інтерпретує так: “...явище, яке залежить від іншого, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін” [2, с. 1335]. Натомість філософи розглядають його як спосіб поведінки, який властивий якомусь об’єктові, якщо сприяє збереженню існування цього об’єкта, що є елементом певної системи.

Право так чи інакше входить до широкого спектра впливових чинників, які визначають, з огляду на сьогодення, філософсько-правові уявлення про поведінку людей (від біологічних, інстинктивних програм, закладених природою в людині, до високозначущих соціальних інтересів, імпульсів високого духовного порядку), включається і безпосередньо, і приєднуючись до інших явищ та інститутів.

Отже, позитивне право має соціальне призначення, здійснює правовий вплив і виконує чітко визначені регулятивні функції. Як підкреслює І. М. Ситар, філософське розуміння поняття функції (зокрема й досліджуваного феномена “функції права”) має бути зорієнтованим на онтогенез, індивідуальний розвиток особистості, на усю сукупність її трансформацій протягом усього періоду життєдіяльності. Як і у соціальній філософії проблема людини, її онтологія є центральною у багатьох науках, тому філософія права використовує їх досягнення для виявлення аналогії функцій різноманітних зв’язків, пов’язаних із поведінкою людини, з відношенням людини до інших форм буття (людських, тваринних, рослинних, неорганічних). Тому функція як загальнофілософська категорія виражає призначення певного елемента в межах цілого, а тому вважається його субстратом і субстанцією у бутті світу та бутті людини у світі. Вона відображає дію природних законів, чим скеровує людину на позицію поміркованого оптимізму, сприяє регулюванню оптимального співвідношення між добром і злом. Загалом у змісті поняття охоплені усі існуючі взаємовідносини у їх динаміці [7, с. 41–49].

Враховуючи таке, дещо різновекторне, але плюралістичне розуміння цього загальнофілософського поняття, маємо вагомі підстави осмисленого сприйняття вищенаведеного визначення функції права (певною мірою його можна адаптувати і до фольклорного права). Для такої екстраполяції, очевидно, доцільно використати метод відображення однієї множини елементів на іншу. Переважно такими умовними множинами слугують правове поле, в якому перебуває життєдіяльність людини, і поле бажань людини чи її соціальні потреби. Важливо, щоб ці

гіпотетичні поля збігались, що й визначає правомірність деонтологічних процесів людини. Останнє пов'язане з її ексцентричністю, тобто “властивістю людського світовідношення” [8, с. 192]. Певною мірою це позначається на сутнісних особливостях функції права, зокрема фольклорного. Адже, саме з огляду на це, йдеться про встановлення на основі культурного відображення правового поля кола соціальних потреб у таких правовідносинах, які забезпечили б виконання обов'язків суб'єкта права для підтримання нормальної життєдіяльності людини. Відображення цих двох полів повинно здійснюватися за законами культури конкретного суспільства. Тільки у такому культурному відображенні можливе досягнення високого рівня правової культури суб'єктів права, де враховані фактично усі здобутки народу, його духовні цінності [7, с. 67].

У теорії права функції класифікуються відповідно до їх призначення на загальносоціальні (гуманістичні, комунікативні, пізнавальні, виховні, оцінювальні, орієнтаційні) та соціально-юридичні (регулятивні, охоронні). За словами М. Г. Патей-Братасюк: “...феноменологічні концепції права... зусереджуються на ідеальному бутті права у формі правових ейдосів, правових сутностей тощо, які передаються юридичним категоріям і нормам. Ці сутності не належать до об'єктивного зовнішнього світу, їх витoki у суб'єктивному”. В цьому полягає цінність феноменологічного підходу до права, що його феноменологи права трактують як духовну субстанцію, що нерозривно пов'язана з особистістю [4, с. 69].

Особливість феноменологічного підходу до права ілюструє така сентенція відомого фахівця з філософії права Л. В. Петрової: “Якщо справжню субстанційну сутність людини утверджує її душа або дух, то право, мораль, державу, суспільство можливо зрозуміти як особливі видозміни, модуси, предикати того, що становить справжню субстанцію людини. І якщо сутність людини є розумна свобідна воля її духу, то зрозуміло, що субстанцією права, його істиною, смыслом і цінністю є саме цей дух” [5, с. 192]. Оскільки людина живе за багатьма законами, кожному з яких відведено у світобудові певне функціональне призначення, то субстанційний сенс її життєдіяльності зумовлений потребою синтезування й осмислення природних і соціальних явищ, компонування внутрішньої єдності світобудови у межах її сил і можливостей, творення об'єктивної реальності свого існування, самоорганізації тощо. І у цьому сенсі оптимальним видається обраний підхід до класифікаційної характеристики призначення загальносоціальних (як визначальних у фольклорному праві) його функцій, хоча не можемо виключати того, що вони повинні містити у собі деякі основні ознаки функцій позитивного права. Зважаючи на цю обставину, тобто багатоаспектність функціонального призначення фольклорного права, їх доцільно умовно класифікувати на багато змістовно споріднених груп, з-поміж яких необхідно виділити методологічно-формульвальну, гносеологічно-орієнтувальну, аксіологічно-виховну, інформаційно-популяризаційну. На нашу думку, ця класифікація, обґрунтована і запропонована І. М. Ситарем щодо функцій позитивного права, може бути застосована і до функцій фольклорного права. Проте її потрібно у певний спосіб модифікувати і переосмислити з врахуванням предмета дослідження.

Отже, до групи методологічно-формульвального спрямування необхідно зарахувати такі функції фольклорного права, як регулятивна, впорядковувальна, формульвальна, прагматично-допоміжна, репрезентативна. На характеристиці окремих з них потрібно зупинитися докладніше, оскільки це дасть змогу розглянути критерії (зовнішні або внутрішні) виділення цих функцій, за якими можна визначити іманентну, специфічну особливість права, адже саме у функціях акумулюються ознаки права, що впливають із його посутньої визначеності як соціального феномена.

Оскільки перша у наведеному переліку названа регулятивна функція права, що впливає із самої природи права, зумовлена способами його впливу на суспільні відносини і виявляється у формах його реалізації, то її призначення – забезпечувати “функціонування права”, тобто сприяти дії права у конкретних умовах. Услід за змінами у характері буття і його розумінні змінюється характер права, тобто позитивне право наповнюється духом природного (а відтак і фольклорного, звичаєвого) права. І тут важливо з'ясувати критеріальну сутність цих взаємозв'язків, що звичайно ж позначаються на функції (зокрема, регулятивній) права, підкреслюючи його формульвальну

спрямованість. Отже, природне право за своєю природою й характером, на відміну від позитивного права, – це в своїй основі ніяк не об'єктивне та формально неорганізоване право, тому й розглядаємо його як гіпотетичне, як протоправо.

Закладені у паремійних нормах принципи, ідеї, настанови та інші подібні компоненти, які становлять зміст фольклорного права, аж ніяк не виступають у якому б то не було впорядкованому вигляді. Кожен з них виявляється з моменту своєї комунікативної фіксації, зокрема усвідомлення його людиною і “опанування” як порівняно самостійного, у вигляді самодостатнього явища, далеко не завжди пов'язаного з іншими компонентами фольклорного права. Комунікативна фіксація, яку також можна вважати однією з функцій фольклорного права, виражається первинно в усній формі, хоча джерелом її виступають вербалізовані елементи, тобто паремійні тексти.

Регулятивною функцією фольклорного права може фіксуватися суб'єктивний склад правових відносин, коло життєвих обставин (юридичних фактів), з якими у нормах права пов'язуються настання тих чи інших правових наслідків, можливості формування принципів і функцій права, а також декларування обов'язків учасників (суб'єктів) правовідносин.

У фольклорно-правових нормах відображено ту частину регулятивних функцій фольклорного права, що репрезентує не лише силові важелі регулювання життя суспільства, а й чинники, які мають загальнолюдські вартості й закорінені у морально-правовий ареал фольклору і звичаїв нації. Тому основними регулятивами у фольклорному праві виступають моральний вибір поведінки, опора на внутрішнє переконання, врахування громадської думки, зокрема настанов і порад людей поважного віку, здатність до самоаналізу тощо. Ці моменти відображені у змісті паремій. Важливим є те, що функція фольклорно-правового регулювання торкається насамперед поведінкових аспектів життєдіяльності людини, її вчинків, усвідомлюється не як звичка, а набуває значення фольклорно-морального феномена, що не має аналогів.

Хоча регулятивні функції фольклорного права мають характер узагальнень, проте у регулювально-ознайомлювальних процесах вони наділені ознаками приватності, оскільки стосуються нерідко інтимних сторін життя та діяльності індивідів, впливають на їх особистісні характеристики. На таких моментах право на приватність оголошує табу і дія регулятивної функції стає нечинною. Це свідчить про певну обмеженість функцій права. Яке, зокрема, набуло чіткого і виразного відображення у смисловому призначенні опосередкованої функції фольклорного права, що насамперед полягає у змістовному наповненні позитивного права. Йдеться передусім про впровадження (імплементацію) величезного духовного потенціалу традиційної народно-правової культури у правові норми, чим “оживляється” саме позитивне право, стає наближенішим до потреб широких верств соціуму, гармонійніше вписується у правову реальність громадянського суспільства. Під дією цієї функції фольклорного права досягається певна динаміка у правопізнавальних процесах, підвищується якісний рівень законотворчості; як наслідок, уникається декларативності нормативних актів, тобто право стає дієвішим, а норми закону – життєздатнішими.

Саме через впорядковувальну функцію фольклорного права відбувається внутрішній розподіл й умовна класифікація за певними ознаками і властивостями фольклорно-правових норм, тобто саме ці юридичні прислів'я і приказки займають своє природне місце та правовий простір, набуваючи статусу санкцій (від лат. *sanctio* – непорушна постанова, закон, священний припис) – нормативних засобів, призначених “забезпечувати виконання тих чи інших соціальних вимог морального, адміністративного, дисциплінарного, юридичного характеру” [1, с. 301]. Головна вимога, якій підпорядкована дія цієї функції фольклорного права, справедливе регулювання суспільних відносин. Отже, здійснюється феноменологічна редукція осучаснення й об'єктивації змісту фольклорного права, що дає позитивні результати у правовому житті суспільства.

Оскільки фольклорне право за своєю суттю антропологічне, адже в його основі – людина як істота, створювана правовим порядком. Антропологізм функцій фольклорного права полягає у тому, що воно орієнтується на антропологічні феномени, а, значить, тією чи іншою мірою

підпорядковується вираженню основних проблем відносин людини з правовою реальністю. Тому можемо стверджувати, що визначальні ознаки антропології права, які, за твердженням філософів права, зводяться до з'ясування таких концептуальних положень, як: “1) роль людини в створенні правової реальності; 2) буття людини всередині правової реальності; 3) буття правової реальності всередині людини; 4) деструктивні форми людської активності, що руйнують правову реальність поза нею і в ній самій” [1, с. 90]. Ці положення через відповідне розуміння права, його сутності, особливостей одержують своє втілення у функціях права, через які й утверджується “світоглядно-аксіоматична ідея” про найвищу цінність людини.

Саме у внутрішній складовій функції фольклорного права віддзеркалено духовну пам'ять народу, ідеологему якої покладено в основу народного духу права. Можливо саме цю філософсько-правову парадигму як раціональну методологічну модель високого ступеня узагальнення, орієнтованого на позитивістсько-світоглядні посилки і природно-правові вихідні принципи пізнання доцільно розглядати, коли йдеться про своєрідне “дешифрування” коду духовної пам'яті народу, втіленого у паремійних формулах. Адже там збережено універсальні, космічні, за значенням, життєві принципи, що сукупно творять архетипічну емоційно-смыслову матрицю. Ця матриця відтворюється кожним поколінням у процесі інтелектуально-духовного пізнання все нових і нових сутностей, що відбувається шляхом упорядкованого вивільнення з-під влади догм і виходу на шлях самопізнання та вільної духовної творчості. Постійно перебуваючи під час суспільних відносин під дією вищих духовних сил, різних природних і надприродних чинників, під впливом суспільних інститутів тощо, людина стає учасником або ж свідком соціальних змін, зазнає впливів різних катаклізмів, і усе це впливає на її правову поведінку, на сприйняття нею правових реальностей, а отже, на формування правовідносин, тобто відносин між суб'єктами права, опосередкованими правовими нормами.

Однак з-поміж цих функцій фольклорного права, у кожній з яких виявляється його соціальне призначення або ж простежуються певні напрямки його впливу на соціальні відносини, на особливу увагу заслуговує аксіологічно-виховна функція, яка має, зокрема, у фольклорному праві якоюсь мірою специфічну ідеологічну спрямованість, можливо за рівнем охоплення основних напрямків суспільних відносин, вона дещо поступається тому елементу ідеології, який називається ідеологемою, однак усе ж вона пов'язана з ідеологічною сферою суспільства, справляє правовий вплив саме на ідеологічні відносини, а відтак на правову ідеологію, а через неї – і на правову свідомість. Такий специфічний зв'язок аналітично розглянуто відомими правознавцями. Прикладом може бути обґрунтування П. М. Рабіновичем поняття “праволюдних стандартів”. В основу цієї дефініції вчений поклав всебічне висвітлення ідеї взаємозв'язку таких елементів, як право, держава, суспільство та індивід [6, с. 48–50]. Отже, аксіологічно-виховна (зокрема її ідеологічна складова) функція сприяє утвердженню ідей та ідеалів соціальної державності.

Дещо інші гносеологічні засоби доцільно застосовувати для з'ясування феноменологічного змісту локалізаційної функції фольклорного права, яка більше заангажована на своєрідну “прив'язаність” національного права до окремих територій, до спільнот людей. Необхідно зауважити, що локалізація фольклорних ідей менш відчутна у законопроектній діяльності державних чинників, оскільки неможливо усталені, традиційно зумовлені фольклорні норми одного регіону нав'язати, узаконити для іншого, навіть сусіднього. Такі “експерименти” приречені на невдачу. Якби навіть робилися спроби їх здійснити, то цінність фольклорного права губилася б і розпорошувалася б, а імплементація їх в окремі норми позитивного права не була б дією. Очевидно, локалізаційна функція більше надається до застосування у підзаконних актах, відомчих правових нормах, правових нормах органів місцевого самоврядування, адже норми фольклорного права не виходять за межі визначеної території, тим самим це не сприяє їх оптимізації і відповідній

пролонгації. Як бачимо, локалізаційна функція має певний обмежувальний характер, що пов'язаний з ареалом її дії, однак сенс впливу цієї функції не сумісний з імперативними діями держави.

Як відомо, фольклорне право (а також і позитивне, звичаєве) є культурологічно-етнічним явищем, створеним і верифікованим у процесах цивілізованого окультурення еволюційного розвитку суспільств, тому й покликане їм служити. Це служіння полягає у тому, щоб забезпечувати правомірне пристосування громадян держави до існуючих суспільних відносин, а також до оберігання етнічних надбань. У цьому велике аксіологічно-виховне значення фольклорного права. Як предмет вивчення філософії права фольклорному праву передано для реалізації частину функцій цієї молодшої науки. За її концептуальною рефлексією одна з визначальних функцій – світоглядна, зорієнтована на формування у свідомості людини загального погляду на світ права, правову реальність, тобто на існування і розвиток права як одного зі способів людського буття. Ця функція у певний спосіб вирішує питання про сутність і місце права у життєсвіті, про його цінності та значущість у гармонізації взаємин людини та суспільства, або інакше кажучи, призначена формувати правовий світогляд людини [3, с. 21]. Здійснюючи світоглядну функцію, фольклорне право в такий спосіб сприяє формуванню системи суджень про національне право, про можливість життя за приписами позитивного права, про переконання у цінності права тощо. Під впливом фольклорного права природнішим стає світосприймання та світорозуміння, тобто світоглядна функція фольклорного права більше наближає позитивне право до правової реальності, реалій соціального життя.

Висновок. Загалом фольклорне право як конкретне юридичне явище має своє функціональне призначення, що відповідає онтологічним вимогам і зорієнтоване на утвердження добра та правомірності у суспільних відносинах.

1. Бачинін В. *Філософія права: словник* / В. Бачинін, В. Журавський, М. Панов. – К.: Видав. дім "Ін Юре", 2003. – 408 с. 2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / гол. ред. В. Т. Бусел. – К.–Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с. 3. Максимов С. *Правовая реальность: опыт философского осмысления* / С. Максимов. – Х.: Право, 2002. – 328 с. 4. Патеї-Братасюк М. *Філософія права: курс лекцій* / М. Патеї-Братасюк. – Тернопіль, 2002. – 132 с. 5. Петрова Л. *Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс* / Л. Петрова. – Х.: Право, 1998. – 416 с. 6. Рабінович П. *Соціально-природнича правова система суспільства (спроба загальнотеоретичної характеристики)* / П. Рабінович // *Українське право*. – 2008. – Ч. 1 (21). – С. 48–61. 7. Ситар І. М. *Онтологічні функції права: монографія* / І. М. Ситар. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 240 с. 8. *Філософський енциклопедичний словник* / ред. кол. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.